

УДК 373.2.091.4

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Аліна Баєнко, аспірант, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

ORCID: 0000-0003-2266-9904

E-mail: alina.mi1527@ukr.net

Тамара Янченко, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

ORCID: 0000-0002-2967-0695

E-mail: tamyanchenko@gmail.com

У статті проаналізовано ключові засади педагогічних поглядів Марії Монтессорі та досліджено особливості їх використання в контексті діяльності закладів дошкільної освіти України. Розглянуто основні принципи методу італійського педагога: підготовлене середовище, різновікові групи дітей, повага до свободи вибору, спеціальна підготовка дорослого, які сприяють формуванню гармонійної та здорової особистості дитини. Висвітлено перспективи поширення методу Монтессорі в дошкільній системі України та характеризовано виклики, які виникають під час упровадження педагогічної системи в традиційних закладах.

Ключові слова: Марія Монтессорі; педагогічні принципи; сензитивний період; індивідуальний підхід; заклад дошкільної освіти; монтессорі-педагог; монтессорі-матеріали; підготовлене середовище.

PEDAGOGICAL VIEWS OF MARIA MONTESSORI IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Alina Baienko, PhD Student, T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium”.

ORCID: 0000-0003-2266-9904

E-mail: alina.mi1527@ukr.net

Tamara Yanchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium”.

ORCID: 0000-0002-2967-0695

E-mail: tamyanchenko@gmail.com

The article analyzes the fundamental principles of Maria Montessori's pedagogical views and examines the specifics of their implementation in the context of preschool education institutions in Ukraine.

The study explores the core principles of the Italian educator's method, including the prepared environment, mixed-age groups of children, respect for freedom of choice, and specialized adult training, all of which contribute to the formation of a harmonious and healthy personality in children.

Maria Montessori is recognized as a representative of one of the reformist movements of the late 19th and early 20th centuries – the theory of “free education”. This pedagogical approach is characterized by an individualized focus on the child, an emphasis on natural development, consideration of age-specific characteristics in the learning and upbringing process, a transition to active learning methods,

and the prioritization of practical activities as the foundation of the educational process. Her pedagogical system facilitates the development of a well-rounded personality and serves as an alternative to traditional teaching methodologies, generating significant scholarly interest.

The Montessori method has been gaining increasing popularity in the Ukrainian preschool education system. However, it requires comprehensive research, as numerous misconceptions persist regarding its theoretical and practical foundations.

This study characterizes the activities of preschool institutions in Ukraine that apply the Montessori method. The integration of this pedagogical approach into the Ukrainian preschool education system presents a complex process that demands specialized knowledge. Without state support, the practical implementation of the Montessori method may pose challenges for both public and private educational institutions. Nevertheless, despite these obstacles at the state level, the establishment of private Montessori-based preschools continues to expand across Ukraine.

The article emphasizes the fundamental principles of organizing the Montessori environment, as it constitutes the primary space in which children in preschool institutions spend the majority of their time.

Additionally, the study highlights the challenges associated with implementing this method in Ukraine.

Keywords: Maria Montessori; pedagogical principles; sensitive period; individual approach; preschool institution; Montessori educator; Montessori materials; prepared environment.

Активне реформування сучасної дошкільної освіти України спрямоване на пошук нових педагогічних підходів у вихованні та навчанні дитини, забезпечення гармонійного та здорового розвитку особистості дитини з урахуванням її потреб та індивідуальних особливостей. Традиційні освітні системи потребують оновлення змісту програм навчання, які б передбачали засвоєння дитиною не лише теоретичних знань, а сприяли формуванню необхідних практичних умінь та навичок для життя, самостійності й незалежності дитини.

Особистість у XXI століття повинна вміти швидко адаптуватися до умов, що змінюються, бути соціально активною, незалежною від дій та думки інших, відповідальною та самостійною. Такі тенденції дедалі частіше спонукають звертатися до кардинально інших методів виховання та навчання, до таких, які б надали інструменти для реалізації зазначених вимог.

Одним із таких методів навчання є метод Марії Монтессорі, який останні десять років набуває неабиякої популярності на теренах української дошкільної освіти. Однак, цей метод упроваджується переважно в приватних дитячих садках чи центрах розвитку. Марія Монтессорі – непересічна особистість у світовій педагогіці. Вона – італійська лікарка, педагогиня, яка створила власну систему виховання та навчання дитини. Педагогічна система Марії Монтессорі ґрунтується на принципах дитиноцентризму, природного розвитку, самостійності, індивідуального підходу до дитини.

Метод Марії Монтессорі може стати ефективним інструментом для модернізації закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) України, оскільки він забезпечить створення сприятливого освітнього середовища, де кожна дитина зможе показати свій потенціал та розвиватися у власному темпі й ритмі.

Ґрунтовним дослідженням педагогічної спадщини М. Монтессорі займалися такі видатні педагоги як Н. Лубенець, Т. Михальчук, Н. Прибильська, Н. Дудник, М. Чепіль, Г. Міленіна, А. Ільченко. Праці Б. Жебровського, Т. Михальчук, В. Горюнової, С. Хопти ознайомлюють нас із практичним використанням педагогічних ідей Марії Монтессорі в закладах дошкільної освіти, визначаючи особливості та виклики цього процесу на території України.

Мета статті полягає у визначенні основних принципів методу Марії Монтессорі та шляхів їх реалізації, дослідженні особливостей застосування педагогічних поглядів М. Монтессорі в закладах дошкільної освіти України.

Марія Монтесорі здійснила вагомий внесок у розвиток світової педагогіки. Підхід до виховання та навчання дітей, який вона започаткувала, став по-справжньому новаторським і сприяв створенню нової освітньої парадигми, яка тепер ставить дитину на перше місце.

Педагогіка Монтесорі базується на індивідуальному підході до дитини й врахуванні її інтересів та природного потенціалу. Окрім цього, італійська педагогиня велику увагу звертала на особливі періоди розвитку дитини, пояснюючи це поняттям сензитивності.

Термін «сензитивні періоди» вперше ввів голландський науковець, зоолог Хуго де Фріз, застосувавши його в своїх працях про розвиток тварин. У педагогіку це поняття адаптувала саме Марія Монтесорі, використавши його в контексті досліджень розвитку дитини в праці “The Secret of Childhood” [9].

Сензитивні періоди – це періоди найбільшої чутливості, коли дитина легко поглинає інформацію, готова навчитися чомусь новому. Сензитивний період дорівнює здатність дитини й має свої характерні ознаки:

- вікові рамки;
- універсальні;
- неможливий вплив на швидкість перебігу таких періодів з боку дорослого [5].

Марія Монтесорі виділяла такі сензитивні періоди розвитку дитини:

- порядку (від 0 до 3–4 років);
- розвитку рухів (від 0 до 4–6 років);
- розвитку сенсорних відчуттів і вражень (від 0 до 6 років);
- розвитку мовлення (від народження й все життя);
- цікавості до дрібних предметів (від 1 до 2,5 років);
- орієнтації в навколишньому середовищі та розрізнення правди й вигадки (від 2,5 до 6 років);
- засвоєння соціальних норм і правил поведінки (від 2,5 до 6 років);
- розвитку математичних здібностей дитини.

Усі зазначені періоди проживає кожна дитина, але якщо якийсь період не був реалізований, то можна його вважати втраченим, адже більше він ніколи не повернеться. Так, дитина засвоїть ті чи інша навички з певного періоду, проте їй доведеться докласти більше зусиль до цього процесу, аніж це було б зроблено під час спостереження характерного сензитивного періоду.

Заклади дошкільної освіти діти починають відвідувати переважно з 2 і до 6–7 років, відтак, майже всі періоди їх підвищеної чутливості до навчання має знати педагог, який з ними працює. Він повинен бути не тільки ознайомленим із ними, але й уміти з ними працювати, бо саме на сензитивних періодах будується робота в закладах Монтесорі. Створення середовища в класі ґрунтується на основні певного періоду. Головне завдання педагога під час діяльності дитини в такі періоди – не заважати й спостерігати за цим процесом. Метод Монтесорі – це метод своєчасного розвитку, а, отже, й сензитивних періодів [7].

Марія Монтесорі вважала, що кожна дитина має природний потенціал, який потрібно побачити дорослому та допомогти його реалізувати. Це можливо здійснити завдяки дотриманню основних принципів методу Марії Монтесорі. Такими принципами є:

- підготовлене середовище;
- створення різновікової групи дітей;

- повага до свободи вибору;
- формування циклу робочої діяльності;
- підготовка дорослого й навчання спостереженню [4].

Підготовлене середовище, на нашу думку, є одним із ключових елементів закладів дошкільної освіти, які працюють за педагогічною системою Марії Монтесорі. Монтесорі-клас відповідає віку дитини, задовольняє її потреби, спроектоване для дослідження потенціалу дитини та спостереження педагога за цим процесом [4]. Організація такого середовища в ЗДО потребує розуміння філософії методу Монтесорі, антропологічних знань, вміння спостерігати, матеріальних ресурсів тощо. Можемо визначити наступні засадничі орієнтири в організації середовища монтесорі-класу:

- безпечні умови для життєдіяльності дитини;
- достатня кількість простору для різних видів діяльності дитини;
- дотримання принципу зонування класу;
- дотримання принципу достатньої кількості дидактичного матеріалу;
- дотримання послідовності в розташуванні матеріалів;
- принцип доступності матеріалів для дитини;
- загальна естетика класу;
- середовище має відповідати актуальному стану дітей.

Поділ на освітні зони класу є ядром в підготовленому середовищі. У монтесорі-середовищі є п'ять основних освітніх зон: зона життєвої практики (або навичок практичного життя), сенсорики, математики, розвитку мови, природи й культури (зона космосу) (рис. 1; 2). Кожна з них має полиці, в деяких закладах стелажі, на рівні очей дитини з вільним доступом до матеріалів, які на них стоять. Ці матеріали відповідають віковим особливостям дитини, метою яких є задовольнити її природні потреби, інтерес та розвинути відповідні навички того певного сензитивного періоду.

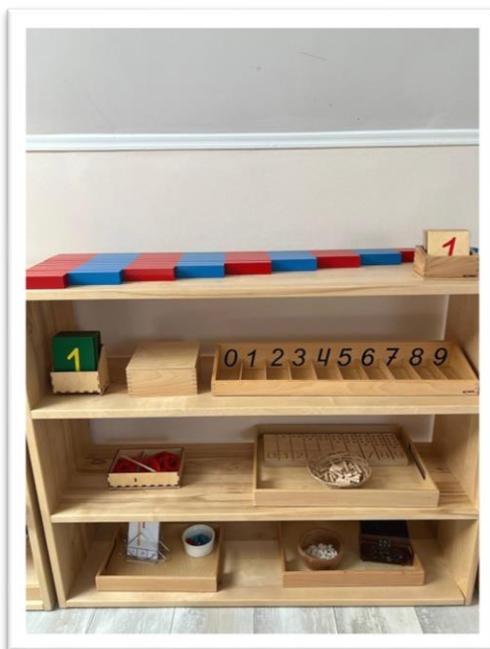

Рис. 1. Полиця з матеріалами із зони математики
[з власного архіву]

*Рис. 2. Робота з матеріалами з зони розвитку мови
[з власного архіву]*

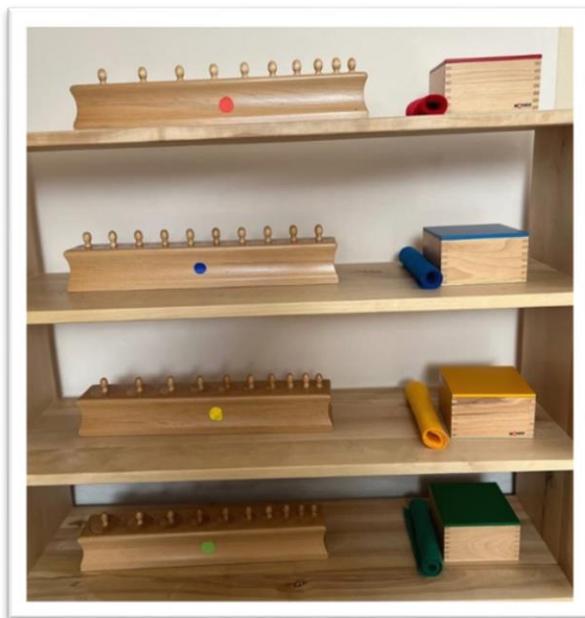
У закладах дошкільної освіти України, які використовують метод Марії Монтесорі для здійснення освітньої діяльності, переважно навчаються діти в двох вікових групах: тоддлер клас (діти віком від одного до трьох років), дошкільний клас (діти віком від трьох до шести років). З урахуванням об'єктивних умов, що пов'язані з початком повномасштабної війни в Україні в 2022 році, деякі монтесорі-заклади приймають дітей на навчання віком від двох років. Так, наприклад, така практика спостерігається, в приватному дитячому закладі "Nido" Монтесорі в місті Чернігів. До 2022 року заклад працював із дітьми віком від 1 року.

Різновікові групи, на наш погляд, є цікавою, ефективною формою організації класу. Між дітьми в таких групах дуже сильна взаємодія, відбувається активне збагачення досвідом одне від одного. Наприклад, у дошкільному класі (3–6 років) молодші діти спостерігаючи за старшими від себе на кілька років колегами, наслідують їхню поведінку, вчаться просити в них допомоги, переймають загальний життєвий досвід. Натомість для старших дошкільників з'являються всі можливості, щоб проявити та розвивати свої якості лідерів та організаторів. Вони можуть бути менторами для дітей молодшого віку.

Для кожної вікової групи відрізняється набір дидактичних матеріалів та загальне наповнення середовища [4]. Кожен з них має свою пряму та непряму мету використання, є лише в одному екземплярі в класі, має стояти на полиці в порядку та повному комплекті. Таким чином у дітей формується поняття цінності часу роботи з матеріалом, порядку, дотримання черги й поваги до праці інших. У монтесорі-середовищі конкретний набір дидактичного матеріалу, вкомплектованого на таці, в кошику тощо, прийнято називати «роботою». У системі Монтесорі дитина реалізує своє право на свободу вільного вибору й самостійно обирає вид діяльності. Це значно

підвищує її інтерес до самого процесу й рівень концентрації уваги.

Матеріали для навчання в монтесорі-класах повинні бути виготовлені з натуральної та безпечної сировини, що стимулює сенсорний розвиток дитини. В українських монтесорі-класах переважна їх більшість виготовлена з дерева (блоки циліндрів), металу (рамки геометричного коду), тканин (різноманітні мішечки, зразки тканин для сенсорного сприйняття), скла (ємності для роботи з водою), папір (трисекційні картки, саморобні книжечки тощо) (рис. 3).

*Рис. 3. Дерев'яні блоки циліндрів
[з власного архіву]*

Досліджуючи монтесорі-середовища закладів дошкільної освіти України, часто спостерігаємо використання пластику в класах. Цей матеріал є порівняно з деревиною, наприклад, значно дешевшим, а відтак і доступнішим для купівлі. Проте, варто зазначити, що його наявність в класах є мінімальною й переважно його застосовують у роботах із водою, продуктами харчування (наприклад, таці, на яких стоїть посуд, ємності). Це зручно, дозволяє багато разів використовувати матеріал та є варіант його швидкої заміни. Але це можна казати лише щодо додаткових, варіативних робіт, оскільки класичні монтесорі-матеріали виготовляють лише з природніх матеріалів.

Нині в Україні активно розвивається виробництво необхідних матеріалів для реалізації педагогічних ідей системи Марії Монтесорі. Вітчизняні майстри пропонують широкий вибір необхідних позицій для організації середовищ. Є можливість обрати якісні дерев'яні вироби, а є варіанти з клеєної деревини. Відповідно й вартість на такі матеріали буде різною. На жаль, у державних закладах дошкільної освіти не завжди є можливість фінансово забезпечити групи потрібними матеріалами для реалізації ідей методу Марії Монтесорі.

Кожна робота в монтесорі-середовищі завжди естетично оформлена, приваб-

лива для людського ока, отже, посилює до неї інтерес. Окрім речей, що можна купити для її якісного й гарного оформлення, багато українських педагогів створюють своїми руками, які елементи декору, так і безпосередньо матеріали для роботи.

Монтессорі-педагог – це педагог нового часу, який має володіти значним обсягом специфічних знань та умінь для роботи з дітьми. Для цього необхідна спеціальна підготовка вчителя [1, с. 73–77]. В Україні існують центри, які пропонують спеціалізовану підготовку педагогів за методом Монтессорі. Одним із таких є Український Монтессорі центр. У ньому організуються курси для майбутніх монтессорі-педагогів та асистентів. Таке навчання є фінансово затратним, а тому не є доступним для будь-якої верстви населення.

Монтессорі-педагог не є центром класу, він ледь помітний під час діяльності в середовищі й має опосередкований вплив на дитину через дидактичний матеріал. Учитель має бути проникливим спостерігачем, щоб мати уявлення про індивідуальний рівень розвитку кожної дитини. Спостереження для монтессорі-педагога – це основний спосіб дослідження вихованців у закладі дошкільної освіти. Індивідуальні спостереження дозволяють педагогу допомогти дитині показати можливість оптимального використання матеріалів [3, с. 21–25; 2, с. 87].

Отже, Марія Монтессорі зробила значний внесок у розвиток світової педагогічної думки. Основні принципи її педагогічної системи набули широкого розповсюдження й в українській дошкільній освіті. Підтвердженням цього є діяльність багатьох дитячих садочків, які працюють за цим методом. Проте нам вдалося з'ясувати, що всі вони переважно приватної форми власності або ж лише окремі принципи методу використовуються в традиційних державних закладах. Діти, які навчаються за методом Монтессорі, стають самостійними, незалежними та всебічно розвинутими особистостями. Вони мають можливість розвиватися у власному темпі й ритмі, без тиску дорослих, що у свою чергу мотивує їх на самостійне пізнання навколишнього світу. Для цього створені всі умови та підібрано професійних і спеціально підготовлених педагогів, які розуміючи особливості розвитку дитини в конкретному сензитивному періоді та індивідуальному підході, допомагають їй найбільш ефективно використати свій природний потенціал.

Дослідження показало, що діяльність українських ЗДО зустрічається з рядом викликів: доступність спеціалізованих навчальних матеріалів, дороговартісна підготовка або перепідготовка педагогів, інтеграція методу в державні дошкільні заклади. Тому наші подальші розвідки будуть спрямовані на пошук шляхів їх подолання.

Ми вважаємо, що в майбутньому необхідно здійснити глибокий аналіз впровадження методу Монтессорі в українських традиційних державних закладах дошкільної освіти, створити більш доступні навчальні та методичні матеріали для педагогів, які б можна було адаптувати під реалії сьогодення України. Це сприятиме розробці ефективних підходів для впровадження методу в сучасну дошкільну систему української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І.М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2016. 384 с.
2. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія: навч. посіб. Київ: Слово, 2009. 303 с.

3. Прибильська Н. Організація роботи педагога за методом спостереження у педагогічній системі Марії Монтесорі. *Вихователь-методист в дошкільному навчальному закладі*. 2011. № 8. С. 21–25.
4. Метод Монтесорі від А до Я: все про унікальну педагогічну систему. URL: https://montessoriu.com.ua/metod_montessori/#i-4 (дата звернення: 25.02.2025).
5. Український глосарій монтесорі-термінів. URL: <https://montessoriu.com.ua/glossary/> (дата звернення: 22.02.2025).
6. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтесорі: навч. посібник / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Київ: Слово, 2017. 271 с.
7. Montessori Maria. The Absorbent Mind. URL: <https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/18-%20Maria%20Montessori%20-%20The%20Absorbent%20Mind.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).
8. Montessori Maria. The discovery of the Child. URL: <https://ia601505.us.archive.org/32/items/in.ernet.dli.2015.110354/2015.110354.The-Discovery-Of-The-Child.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).
9. Montessori Maria. The Secret of Childhood. URL: https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.65295/2015.65295.The-Secret-Of-Childhood_djvu.txt (дата звернення: 18.02.2025).

REFERENCES

1. Dychkivska I.M. (2016) Pedahohika M. Montessori: vyklyky suchasnosti. Rivne: Volyn. Oberehy. [in Ukrainian].
2. Dychkivska I.M., Ponimanska T.I. (2009) M. Montessori: teoriia i tekhnolohiia. Kyiv: Slovo. [in Ukrainian].
3. Prybylska N. (2011) Orhanizatsiia roboty pedahoha za metodom sposterezhennia u pedahohichnii systemi Marii Montessori. *Vykhovatel-metodyst v doshkilnomu navchalnomu zakladi – Teacher-methodologist in a preschool educational institution, № 8, 21–25*. [in Ukrainian].
4. Metod Montessori vid A do Ya: vse pro unikalnu pedahohichnu systemu. URL: https://montessoriu.com.ua/metod_montessori/#i-4 [in Ukrainian].
5. Ukrainskyi hlosarii montessori-terminiv [Ukrainian glossary of Montessori terms. URL: https://montessoriu.com/download/Glossary_Montessori_UA.pdf [in Ukrainian].
6. Chepil M., Dudnyk N. (2017) Pedahohika Marii Montessori. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
7. Montessori Maria. The Absorbent Mind. URL: <https://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/18-%20Maria%20Montessori%20-%20The%20Absorbent%20Mind.pdf>
8. Montessori Maria. The discovery of the Child. URL: <https://ia601505.us.archive.org/32/items/in.ernet.dli.2015.110354/2015.110354.The-Discovery-Of-The-Child.pdf>
9. Montessori Maria. The Secret of Childhood. URL: https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.65295/2015.65295.The-Secret-Of-Childhood_djvu.txt